

Innehåll

Förord	6
Dalupproret 1743 - ett folkligt revolutionsförsök för 250 år sedan	9
Vad hände egentligen? - sammanfattning ur skilda källor	15
Av Börje Sandén	
Marschen till Stockholm	15
Tiden före Dalupproret	55
Tiden efter Dalupproret	71
Vad hände i Upplands-Bro?	83
• Dalallmogen vid Tibble gästgivargård och Stäkets krog	84
Tibble-dokumentet	85
Regeringens svar på Tibble-dokumentet	88
Kronofogde Askeroth rapporterar till landshövdingen	88
• Norra Björkfjärden - flottan skingrar demonstranter	91
Ur Anders Fryxells Berättelser ur Svenska historien	92
Ur Carl Tersmedens memoarer	94
• Jakob Mörk - litterära inlägg i samhällsdebatten	109
Adalrik och Göthildas äventyr.	109
Diktverket Svenska Enigheten	121
Dikten Prins Theodorik - ett bidrag till censurens historia	123
• Aktörer med anknytning till Upplands-Bro	127
Arvid Horn - Ådö	127
Magnus Julius de la Gardie - Almarestäket	130
Jakob Albrecht Lantingshausen - Granhammar	131

Militären och Dalupproret år 1743	135
Av Lars Ericson.	
Dalupproret och kronans ämbetsmän	141
Av Pär Frohnert.	
En del av livet vid Stäkets sund under 1700-talet	147
Av Stefan Nordin.	
Historiska handlingar - dokumenten berättar.....	155
Före marschen	155
Under marschen	169
Efter marschen	195
Regeringens officiella berättelse om dalupproret	215
Register över tryckta historiska handlingar	235
Memoarer och andra icke officiella källskrifter	239
Ur Fredrik Axel von Fersens historiska skrifter.....	239
Ur Hans Gustaf Rålamb's anteckningsbok.....	254
Ur Gustaf Bondes samtidshistoriska författarskap.....	259
Ur Metta Lillies dagbok från 1740-talet.....	262
Ur Läsnig för folket. Hur krigsförklaringen mot Ryssland gick till	264
Äldre historikers ord om tiden för dalupproret	269
Skolans, universitetens och svenska folkets historieböcker	278
Referenser - litteratur	283
Person-, ort- och sakregister.....	286
Rapporter från UKF:s verksamhet.....	291
Föreläsningsprogrammet - Rikshistoria på hemmaplan. Aschaneusboken.	
Journal för Hushållningen 1778 - 1813.	
Mantalslängden 1720; ortnamnsregistret; gårdsarkiven	
Övrigt.	

Aktörer med anknytning till Upplands-Bro

Även om vår bygd inte tycks ha bidragit med några aktiva upprorsmän finns dock intressanta personanknytningar mellan Upplands-Bro och flera av aktörerna i och kring Dalupproret. Vi har stött på dem i den inledande berättelsen om "Stora daldansen" och de återkommer även i de följande kapitlen. Det som kvalificerar dem för en mindre biografisk redogörelse i detta kapitel är att de bebott eller ägt egendomar i kommunen och ibland utövat sitt inflytande även lokalt.

Arvid Horn bodde under några år på Ådö, som vid hans död 1742 gick i arv till dottern och därmed också till mågen och politiska motståndaren Axel Löwen. Det var hos dottern Eva, som Carl Tersmeden laddade upp inför bataljen på Norra Björkfjärden midsommaren 1743.

Magnus Julius De la Gardie, en av hattpartiets främsta ledare, kom genom sitt giftermål att besitta Almarestäket.

Jakob Albrecht von Lantingshausen hade mindre än tio år efter Dalupproret byggt sig en förnämlig bostad på Granhammar.

Under själva upproret vistades von Kochen på Nyborg i Håtuna. Han hade varit en av Arvid Horns trogna medarbetare och betecknades av dalkarlarna vid deras rekognosering som "den gamle intrigören".

Arvid Horn - Ådö

När Dalupproret bröt ut 1743 var Arvid Horn död sedan ett år. Att skildra Dalupproret och dess orsaker

går emellertid inte utan att nämna honom. Man skulle rent av kunna säga, att Arvid Horn är yttersta orsaken till upproret, genom att hans fredspolitik uppeggade den yngre generationen att bevisa, att Sverige ännu kunde föra krig! - med ack så vådligt resultat. För såväl samtiden som eftervärlden har Horn framstått, som en av vårt lands skickligaste och mest ansedda styresmän. Med Horns anknytning till Ådö känns det därför naturligt att ägna några ord åt honom.

Som officer hade han i 30-årsåldern kommit i nära kontakt med den unge Karl XII. När den "stora ofreden" började år 1700, och kungen lämnade landet för att föra krig under resten av livet, utnämndes Horn till chef för Livdrabanterna. Dessa tjänstgjorde som kungens livvakt under striderna i fält och bestod av synnerligen kvalificerat folk; enbart officerare. Under de första krigsåren deltog Horn i främsta stridslinjen som ledare för de berömda kavallerihooderna, som banade väg för de uppmärksammade svenska stridsfrångångarna, bl. a. vid Narva. Han blev svårt sårad flera gånger.

Horn stod Karl XII mycket nära i många avseenden - samtiden ansåg t.o.m. att han utövade ett inte obetydligt inflytande på kungen. För utomstående väckte det emellertid stor uppmärksamhet, när Karl XII utnämnde sin stridsglade livvaktchef till diplomat att föra Sveriges och kungens talan vid en fredskonferens i Polen. Horn visade här en mycket stor skicklighet parad med slughet, övertalningsförmåga, kompromissvilja och charm. Han stod i mycket hög gunst hos

Karl XII, som visade honom ynnesten att tillsammans med polska kungafamiljen bevista Horns vigsel med Inga Törnflycht, varigenom han blev svåger med tidens mäktigaste man, greve Karl Piper.

Från skolans historieböcker vet vi nog alla, att Arvid Horn sedan skickades hem till Sverige för att ta hand om den hemmavarande regeringen, dvs rådet, där han snart blev ledare med titeln kanslipresident. Det var ungefär samtidigt som det började gå dåligt för Karl XII i kriget, och Horn fick ingen lätt uppgift att försöka genomföra kungens anvisningar om Sveriges utrikespolitik, såsom denne såg situationen från sin plats i Bender i Turkiet. Horn blev alltmer självständig i förhållande till kungen, och när denne märkte det, förlorade Horn sitt inflytande, och kungen tog sig en ny rådgivare i holsteinaren Görtz.

Det var under onådens tid, år 1712, som Arvid Horn köpte Ådö för 14 000 daler silvermynt. Han hade några år tidigare blivit änkeman för andra gången, och det var som nygift med Margareta Gyllenstierna, som han bodde några år på Ådö. Han kände sig under dessa år personligen förolämpad av kungens handlingssätt; han var den i rådet, som otvivelaktigt stött kungen närmast. Kungen hade dock inte avbrutit kontakten med Horn, men denne kunde inte fördrå Görtz' nya råd och politik utan höll sig i bakgrunden så till den grad, att kungen i ett brev till sin syster 1714 beklagar sig över, att Horn har uti intet mål vinnlagt sig att utträta något; att all hans stråvan blott gått ut på att någorlunda vara utan ansvar; att han helt låtit händerna falla inför olyckorna och i överksamhet tillbringat sin tid på landet (Ådö!), då Konungen dock lagt så många maktpåliggande sysslor i hans händer.

När vi vet Horns stora insatser för vårt land efter kungens död, kan vi ha överseende med dennes dåliga betyg om honom. Det är i stället så, att under vistelsen "i överksamhet på landet" så mögnar Horn övertygelse om det fördärliga i "suveräniteten", dvs det kungliga enväldet. Han, som varit den trognaste att efterleva en konungs önskingar, har insett såväl enväldets avsikter som krigets fördärv. Han blev republikan och kom att i allra högsta grad bidra till att inskränka kungamakten och i stället vidga folkets makt. Hur en kung skulle uppträda hade han verklig anledning att fundera över under sin tid som guvernör för den minderårige hertigen Karl Fredrik av Holstein. Horn hade med andra ord högsta ansvaret för en eventuell tronföljares uppfostran. Denne stod nämligen som närmaste arvinge till tronen i Sverige om Karl XII inte fick någon son. Han var systerson till kungen, och hans uppfostran var till yttermera visso förlagd till Sverige.

Det har sagts om Arvid Horns ledning av Sveriges öden under nära 20 år, att det var den lyckligaste delen av frihetstiden. Med tanke på de många goda vitsord Horn fått skall vi ta fram några exempel på vad han gjort. Vi kan göra några jämförelser med landets tillstånd 1718 och 20 år senare när Horn tvingades avgå som kanslipresident (= premiärminister). Sverige var i början i krig med Ryssland, Polen, Preussen, Sachsen, Hannover och Danmark. Horn hade lyckats skapa trygga politiska förbund med de flesta av dem. 1718 hade vårt land förlorat allt land öster om egentliga Sverige. Horn hade en mycket stor del i de förhandlingar som återgav Sverige praktiskt taget hela Finland, Åland, Wismar, Rügen och en del av Pommern.

Dessutom fick vi köpa spannmål tullfritt från de förlorade länderna i Baltikum, förutom att Ryssland

betalade 2 milj riksdaler i krigsskadestånd till Sverige! En enorm utlandsskuld hade på 20 års tid reducerats avsevärt, men när hattarna tog makten från Horn ökade skulden igen genom bl.a. de två mycket illa genomförda anfallskrigen mot Ryssland och Preussen, så att statsskulden vid deras maktpersoons slut var lika stor som vid Karl XII:s död.

Horn var aldrig undfallande gentemot Ulrika Eleonora, när hon inte ville kännas vid den nya regeringsformen, som så drastiskt beskrivit regentens makt. Han gjorde det inte heller lätt för sig, när han kritiserade kung Fredriks kärleksförhållande till fröken Hedvig Taube.

Genom sin framgångsrika politik åtnjöt Horn stort anseende av en stor majoritet. När några hattar försökte pricka Horn för en påstådd oriktighet förklarade t.o.m. det hattdominerade sekreta utskottet att Horn var "omistlig". När han ställde sin plats till förfogande, förmåddes han att återta sin avskedsansökan.

Det var inte förrän vid 1738 års riksdag, som hattpartiet lyckades få majoritet för sin krigspolitik. När det danska sändebudet frågade Horn om han nu tänkte avgå svarade han: "Nej! Jag vill ej lämna mitt fädernesland i sådana händer som Karl Gyllenborgs, utan hellre låta mig med brustna ögon bäras ut från kansliet, liksom en general från slagfältet". När man anklagade Horn för att han skulle ha avslöjat viktiga förhandlingsresultat för en annan främmande makt kom Horns berömda svar: "Jag tackar Gud, som låtit mina landsmäns frihet så rotfästa sig, att en man, sådan som ni, vågar säga mig dylika ord".

I detta korruptionens tidevarv var Horn omutlig; ett utländskt sändebud har sagt om honom: "han kan ej mutas, om man så bjöd berg av guld". Den turkiske

sultanen hade normalt inget till övers för de kristna länderna, men Arvid Horn framhöll han som "ett exempel och eftersyn för de stora herrar, som är av den kristna tron".

Hattarna kunde inte få majoritet för att avskeda Horn, så som de på ett skamlöst sätt lyckades göra med sex av hans rådskamrater. Men de fann på ett knep att förmå Horn att till slut frivilligt avgå. Man lyckades isolera den snart 75-årige Horn från sina meningsfränder genom att muta portvakten på Ekebyholm att inte släppa in hans forna vänner. Horn trodde sig då vara övergiven och när de, som han trodde, hade brutit sin överenskommelse, kunde han göra likadant, och han började förhandla om villkoren för sin avsägelse. Det hör kanske till saken att nämna, att det var svärsonen Axel Löwen på Ådö, som övertalade portvakten att med varjehanda skäl stoppa Horns kontakter med omvärlden.

Horns avsägelse kom som en överraskning för anhängarna, som uppfattade den som ett svek från Horns sida. Det var de politiska motståndarna som lovprisade Horn offentligt för hans storartade insats för Sverige. Han fick behålla lön och värdighet för resten av livet. Inget tacktal kom från de besvikna meningsfränderna. Många utländska sändebud prisade honom i alla tonarter; det engelsk skrev hem till sitt land: "en gång skall också över Horns minne årens dager uppgå; ty till eftervärlden hinna de redligas dygder, men icke avundsmännens förtal".

Ur Carl Tersmedens memoarer

Carl Tersmedens memoarer, eller "Lefnadsjournal" som han själv kallade sina anteckningar, är mycket omfattande. Dels spänner de över lång tid, han föddes 1715 och dog 1797, dels är de volymmässigt mycket vidlyftiga; i renskriven form nära 11 000 foliosidor. Som "vidlyftigt" brukar nog också innehållet betraktas; han skrev mycket om allt, inte minst sina egna bedrifter. Utdrag ur hans memoarer finner man inte så sällan i antologier av olika slag, och då är det särskilt miljöskildringarna som är värdefulla för oss idag. En förkortad version av memoarerna utgavs i 6 band under åren 1912-1919 av Nils Erdmann.

Tersmeden säger att det var hans ide att skingra demonstranterna i Norra Björkfjärden med hjälp av några kanonbåtar ur flottan. Han hamnar också mitt i striden på Gustav Adolfs torg. Han påstår att den kula, som dödade riksrådet som försökte komma till tals med dalkarlarna, i själva verket varit avsedd för Tersmeden själv.

Ur Amiral Carl Tersmedens memoarer. Del III, Dalupproret Juni-Juli 1743.

Utgivna 1912-1919 av Nils Erdmann.

Den 21 juni, dagen efter att dalkarlarna kommit till Stockholm, var den svenska galärflottan på hemväg från det misslyckade kriget i Finland. Den 28-årige sjöofficeren Carl Tersmeden var i tjänst på chefsfartyget, där amiral Falckengren förde befälet. I gryningen möttes flottan av en slup i vilken kommandören Eric Sparre befann sig. Denne hade viktiga nyheter att berätta. Carl Tersmeden tog emot honom. Innan Sparre ännu klivit över relingen frågade han efter Falckengren.

Tersmeden säger:

"- Amiralen ligger, men jag skall rapportera greven". Sparre gav mig ej tid att anmäla besöket, utan följde

med ned i kajutan, där han omedelbart bad mig lämna dem ensamma. Knappt hade en kvart förflutit, förrän jag ropades ned och tillsades att ge larmsignal. Hela flottan skulle rätta sig efter chefens rörelser och följa honom "en ordre de batailles".

Orsaken var att över 2000 upproriska dalkarlar hade marscherat in i Stockholm försedda med mordvapen, och man väntade nu flera tusen upprorsmän även från andra provinser. De hotade med mord och brand, om inte danska prinsen valdes till tronföljare vid det val, som skulle äga rum följande dag.

Denna hiskeliga sak alarmerade oss alla. Stockholm kunde endast av galärflottan få sin räddning. Armen som just kommit hem till Sverige hade ännu inte hunnit fram till huvudstaden. Älvsborgs regemente och Livregementet fanns visserligen i staden, men i otillräckligt antal för att kunna motstå allmogen.

Over dessa sakernas betänkliga tillstånd blev nu mycket resonerat. Man fruktade att om soldaterna och båtsmännen fick tillfälle att tala med sina rotebönder (arbetsgivare!) så kunde de också bli förförda till olydnad. Man borde alltså vid ankomsten till staden förhindra att Stockholms befolkning fick komma till tals med vårt folk, innan man vidtagit åtgärder till försvar.

Flottans **aktion i Mälaren planeras**

Senare kom frågan upp hur man skulle förhindra den övriga upproriska allmogens ankomst till Stockholm. Den sades närmast komma från provinserna kring Mälaren. Jag ville ha ett ord i laget och sade:

- "Det skulle vara ett roligt uppdrag att bli amiral i Mälaren, och jag tror att det vore lätt att stoppa det kanaljet. Jag känner något till Mälaren kring Stock-

holm".

- "Nå, låt mig höra", sade Falckengren, "hur ni som amiral i Mälaren skulle bära er åt!"

- "Med bägge dubbla sluparna, Karpen som flaggskepp och 5 å 6 barkasser och en 10 års slup skulle jag åtaga mig att skydda Stockholm, så ingen båt skulle få passera Stockholmstullen. Men då vill jag inte ha andra besättningar än båtsmän och underofficerare, sådana som äro vana att lyda. För soldaten, som är mer beroende av sin rotebonde vill kanske inte göra sin skyldighet mot denne. Båtsman är däremot glad att slippa sitt tvång på sjön där han får slita ont. Han skulle med nöje slå ihjäl en bonde för att få sitta i sin koja ifred.

Åt denna min plan skrattade alla, men Sparren, som mycket tankfullt tog saken på allvar, svarade: -"Tersmedens projekt är inte att förkasta".

Under tiden förtärdes ett par bålar punsch, och kl 4 passerade vi Blockhusudden.

Tersmedens första möte med dalallmogen

När vi lagt till vid Skeppsholmen mötte oss många båtar. Kl 8 kom överstelöjtnant Adlersparre såsom adjutant från kungen för att höra sig för om vår belägenhet. Strax efter 11 kom ordonnansen från amiral Falckengren med befallning att jag genast skulle infinna mig hos honom i riksrådet Lagerbergs hus på Regeringsgatan. Jag skyndade mig genast iväg och på Lilla Trädgårdsgatan och vid Arsenalen såg jag kavaleriposter och mötte två särskilda dalkarlspatruller bestående av fyra man och en anförare försedda med spikkubbor och avbrutna liar på stänger. Jag passerade dem fredligt och hörde dem anropas av posterna. Med största förundran såg jag hur de tilläts passera

med ordet "Patrull!". Jag kunde inte begripa, hur upprorsmakarna kunde få en sådan frihet i huvudstaden.

Nä jag kom till riksrådet Lagerbergs hus lät jag strax anmäla mig hos min chef, och när jag kallades in var där församlade i salen riksråden Rosen och Adlerfelt, liksom lantmarskalken Ungern von Sternberg, överståthållaren Fuchs och amiral Falckengren. Där satt också ett par skrivare vid ett bord.

Riksrådet Rosen förde ordet och sade: - "Amiral Falckengren har föreslagit, att ni med några lätta fartyg skall gå upp i Mälaren för att hindra den upproriska allmogen från att komma den vägen till Stockholm. Instruktion skall meddelas er, då ni ar färdig. H.M:t har det nådiga förtroende till er, att med försiktighet utföra uppdraget, att där de upproriska anträffas söka med goda föreställningar råda dem vända om och att, om det ej hjälper, med våld driva dem tillbaka."

Jag åhörde detta med ett slags invärtes glädje och i mitt hjärta tackade jag Falckengren, varefter jag svarade, att H. Maj:t helt kunde disponera över min person.

Klockan 7 var hela min eskader samlad vid chefsgalären. Jag gav Löjtnant Ulfsparre order att som befälhavare med dem genast gå upp igenom Slussen och lägga sig under slottet, till dess jag kom efter. Kl 10 kom Adlerfelt ombord och bad mig säga till

amiralen, att alla soldater på galärerna skulle i full parad och med 16 skarpa skott uppställas regementsvis på Holmen, där Excellenserna Rosen och Adlerfelt skulle mönstra dem.

Vid mönstringen lät Rosen läsa upp en skrift, som berättade hur den upproriska allmogen betett sig i staden, varefter han fortsatte med en Kunglig förmaning till armen, att som hederliga svenska soldater försvara riket emot dem. Det var en ganska väl sammansatt skrift.

I samma ämne höll han ett kort tal och förlitade sig på soldaternas trohet att ej spara sin egen fader eller broder som upprorsman, vartill alla med en mun svarade ja.

Regementerna marscherade inåt staden och jag gick med amiralen ombord, där han hade något att utträtta, varefter vi följdes åt över holmbron. Men amiral Falckengren tog av vid Trädgårdsgatan, för han skulle gå till riksrådet Lagerberg. Han bad mig vänta på honom uti Fyrkanten (det ännu ej färdiga slottet).

Tersmeden bevittnar striden på torget

Då jag kom fram mellan Arsenalen och Kungsträdgården, fick jag se hur hela Norrmalmstorg mot Castenhof var uppfyllt och hoppackat med vita, svarta och grå valmarströjor, som alla hade mordgevärlar på axlarna, somliga rostiga muskötter och bajonetter, andra lod- och hagelbössor. Men den största delen hade spikkclubbor eller avbrutna liar på långa skaft och störor med långa järnpikar i ändan. De sorlade och skrek, så att det hördes lång väg; men nyfikenheten betog mig all eftertanke, och jag gick fram.

Vid De la Gardies hörn måste jag tränga mig igenom allmogen för att komma ut på torget. Då hörde

jag flera rop: - "Si, en av Larsbogossarna!" vilket jag inte låtsades höra. Framme på torget stod allmogen packad som sill. Inte mer än 20 steg var fritt mellan Västmanlands regemente, som var uppställt med front mot allmogen. Jag gick bestört min väg mot slottet.

Från hästryggen mitt framför bondskocken talade Excellenserna Rosen och Adlerfelt om nåd och pardon om allmogen ville vända tillbaka till sina hemorter. Men de fick de grovaste och infamaste svar. - "Inte förrän danska prinsen blir vald till kung!"

Jag stod en stund och hörde på. Torget var nästan helt inneslutet av trupper; vid Fredsgatan stod Alvsborgs- och Västmanlands regementen; på Norrebro fanns Livregementet till häst. Endast Stora Gatan förbi Arsenalen var obesatt. Regeringsgatan var, så långt jag kunde se, fullpackad av den upproriska allmogen.

Excellensen Rosen, som höll med sin häst mitt för Mora och Leksands socknar, vände sig och fick se mig. Han ropade då åt mig att komma fram och tala till mina landsmän: - "Kanske det verkar på dem, när de känner er".

Tersmeden talar till dalkarlarna

Jag steg fram mitt för Mora socken, där jag trodde mig känna igen några, som årligen arbetade vid Larsbo. Jag såg genast en anförare med korsgevärlar vid namn Masas Anders, och jag frågade honom, om han kände mig? - "Ska vi int' känna dag? Du är Larsboherrens son!"

- "Nå, gossar, eftersom ni känner mig, var då lite tysta", skrek jag och slog upp det bevekligaste tal jag kunde. Jag förklarade för dem vilken fara de kastade sig i, då

de satte sig upp emot Riksens Ständers beslut. Jag bad dem för Guds och Jesu skull besinna, hur litet några tusen bönder kunde göra mot hela armen; hur allt förnuftigt folk märkte, hur de blivit förledda, och att jag, som deras landsman försäkrade dem, att Riksens Ständer ej gjort annat än det, som varit bäst för landets säkerhet.

- "Tänk efter lite grann vad följderna blir om ni framhärdar! Ryssarna faller in i landet, och för att hämnas ert raseri kommer de utan minsta barmhärtighet att mördra allt vad bonde heter med hustru och barn. Gå hem, och konung och Ständer skall förlåta er!"

Allt detta åhörde de med stor tystnad, men Masas Anders svarade: - "Men vet du, vi vill int' ha den där biskopen prästen te kung!" Hans impertinenta svar retade mig att i hast säga: - "Din kanalje, tror du Riksens Ständer skulle fråga Morakarlen till råds, vem som bör tagas till kung? Känner du Tunahulthålet? Var säker på att varken du eller de dina slipper med huvudena hemåt!"

- "Å, slå'n i huve' mä klubba!" ropade en i högen.

När någon lyfte upp sin spikkklubba ryckte jag i samma ögonblick ut min stora hirschfångare och svarade: - "Slår du hit, så är det sista tången du slår!"

I detsamma ropade flera: -"Å, skjut'en för huve'!" Ett lodböss-skott small. Kulan gick olyckligtvis genom hatten på Excellensen Adlerfelt och gav honom en sådan skada att han tre dagar senare avled.

Soldaterna vägrar skjuta - kanonerna talar

När detta skott small, vände Excellensen Rosen om sin häst, red till Västmanlands regemente och kommanderade: - "Gör er färdiga att ge det kanaljet en salva!"

Jag, som stod mellan de bägge, skyndade mig att springa åt Torstensonska huset till för att inte bli skjuten av västmanlänningarna. Jag hörde hela regementet svara: - "Det är våra föräldrar, bröder och släktingar, vi skjuter inte på dem!" Och de satte gevär för fot.

I detsamma hörde jag från S:t Jakobshållet ett fasligt skrik: - "Ur vägen, ur vägen!" Jag såg hur allmogen packade sig från De la Gardies hus in mot torget, och i nästa ögonblick small två små kanonskott därifrån. Dessa hade otvivelaktigt varit laddade med druvhagel, ty allmogen stalp och ett förskräckligt jammerskrik hördes bland de illa blesserade och halvdöda. Resten av kanaljet kastade ifrån sig sina mordgevär och sprang i yrslen hit och dit.

Livregementet, som hittills intagit hela Norrbro, så att jag ej kommit fram till slottet den vägen, gjorde nu helt om och red i sporrstreck uppåt Kyrkbrinken, som om skotten varit riktade mot dem.

I häpenheten över vad som hände såg jag hur allmogen flocktals togs i arrest. Nyfikenheten drev mig att gå upp emot Castenhof, där de döda och blesserade låg till en ömkansvärd syn.

I hast kunde jag räkna upp emot 30 döda, mest vid muren till Leijelska huset och Castenhof. Över 40 illa blesserade, och som jämmerligen skrek på hjälp, gjorde mig hjärteligen ont. Dock ville jag ej förebrå dem deras onda uppsåt, utan lovade skaffa dem hjälp. I min villrådighet och oro över dessa uslingar glömde jag aldeles bort mitt uppdrag ända tills jag fick se Falckengrens ordonnans, som kom och frågade om jag visste var amiralen fanns. Då besinnade jag mig och skyndade med snabba steg upp till slottet.

Tersmeden får sina order hos kungen

Jag observerade ej förrän på Norrbro, att jag var helt blodig om min vänstra hand, och kunde inte begripa varifrån jag fått det, då jag inte hade den minsta bletsyr. När jag kommit upp i Fyrkanten begärde jag lite vatten, tvättade handen och manschetterna rena och väntade en god timma på Falckengren.

Riksråden, överståthållaren, generaler, adjutanter och många andra kom och gick till och från audiensrummet. Man märkte på allas ansikten en stor häpnad. Jag satt vid fönstret och såg mina fartyg ligga nedanför. Då kom Falckengren och bad mig följa honom in till konungen.

Hans Maj:t såg i början bekymrad ut. Han talade med riksrådet Rosen och efter en stund blev jag befalld att komma fram. Med en nådig min sade han: - "Du lever? Nu skall du gå som amiral i Mälaren och driva tillbaka den upproriska allmogen. Låt se, att du försvarar Stockholm!"

- "Jag skall göra mitt bästa för att fullgöra Eders Maj:ts befallningar."

Statssekreteraren framropades för att ge mig min instruktion och kungen sade med ett leende: - "Jag vill tro att du ej ar mordisk mot dina landsmän och det förförda folket!" - "Ej utan yttersta nöd, Eders Maj:t", svarade jag, varefter konungen önskade mig lyckosam resa.

Kringstående herrar nickade god mening, då jag gick ut för att omedelbart gå ombord. Jag gav order till min eskader att i 'linea de bataille' ro utåt fjärden för att roa kungen, som jag såg stod i ett fönster i Rundeln.

Vid Långholmstullen stannade jag och samlade alla mina chefer för att ge dem order och samtidigt trak-

terades hela min eskader med var sitt stop öl. Jag befallde barkasserna att visitera alla holmar och land för att se om någonstans fanns samlad allmoge med båtar.

Möter de första upprorsmännen vid Eldgarns sund

Klockan 12 om natten (22 juni) kom jag till Eldgarns sund. På krogen hade man av en fiskare fått underrättelse om att en myckenhet allmoge låg med sina båtar vid en holme i Norra Björkfjärden. De väntade på god vind för att kunna gå till Stockholm.

Krögaren sade mig också att tre båtar, som väl har 70 - 80 beväpnade bönder ligger här på andra sidan udden - från Enköpingsidan - och väntar på att deras kamrater från Västmanland och Södermanland skall komma. De talar mordiskt. Krögaren trodde att om de visste, vad som hänt dalkarlarna i Stockholm, så skulle de vända om.

Jag hade två Enköpings stads båtsmän till sluprodare och lät skicka en av dem - en flink karl vid namn Berg - att tala vid dem. Bergen, glad över detta uppdrag, svarade: - "Jag skall så predika för de dumma djävlarne, så att de skall tacka Gud för att de får vända om hem!"

Flotteskadern vilar ut på Ådön

Emellertid gick jag upp till Ådön, till grevinnan Löwen. Ett stycke från gården mötte jag en lakej, som var satt som utkik. Jag frågade, om grevinnan för tillfället fanns på gården, och när hon i så fall stiger upp. -"Ack, herr kapten, ingen människa sover i huset. Här är en faslig jämmer, Gud tröste oss!"

På gården mötte mig grevinnan tillsammans med bägge döttrarna och häpna frågade de hur det stod till

i Stockholm? - "Nu är det rätt bra, Ers Nåd", svarade jag med ett leende. - "Det är något ovanligt för Ers Nåd, att kl 3 om morgonen ta emot visiter, men så är också min visit fägningsam, hoppas jag."

Jag berättade om gårdagens händelser i Stockholm och om min expedition i Mälaren. - "För Guds skull, kör först bort det packet, som ligger här nere vid udden och som hotat oss!"

I detsamma såg jag fyra av mina fartyg komma och kunde så trösta grevinnan. Jag skyndade mig ned till sundet, och Ber^e, som kom emot mig, sa att Enköpingsborna blev så skrämde av hans berättelse, att de strax vände hem i största hast och tackade sin himmelske fader.

Grevinnan, som förmodligen sett Enköpingsbåtarna ro bort, skickade bud och bad mig komma upp till slottet. Jag tog Ulfsparre med mig, och vi blev nu inbjudna till en skön frukost, under vilken både jag och Ulfsparre nästan somnade af trötthet. Grevinnan erbjöd oss var sin säng, för vilken vi tackade.

Jag sov till klockan 3 på eftermiddagen. När jag kom ut i salen stod där ett grant bord dukat. Men det var inte nog med att vi på det hederligaste undfägnades, för när vi kom ned till Karpen, hade grevinnan skickat ombord en korg med matknyten och en korg med iskällardricka i krus.

Drabningen på Norra Björkfjärden

Mot aftonen i solnedgången började det stillna ut. Jag överlade då med mina lotsar. En Arbobåtsman Hink trodde, att vi borde möta de andra mitt på Björkfjärden. Han tyckte att vi borde kringrätta de djävlar och sänka dem allihop! "Du har ej mycken barmhärtighet", sa jag.

Klockan 11 gick vi till sjöss. Vi rodde helt sakta under den allra vackraste natt, och den 24, Midsommardagen, klockan 3 om morgonen, såg vi på ungefär en 1/4 mils avstånd en mängd med stora lastbåtar. Jag gav order om att spänna en barkass för vardera dubbla slupen, och min slup för Karpen, för att fortare kunna avancera. Så gjorde jag bägge mina 3-pundiga kanoner färdiga för att skrämra dem med ett par kulor över huvudet. Jag befalldes bägge dubbla sluparna att på samma sätt rikta in sina kanoner.

Jag stod i största förundran över denna fårscocken, som - trots att de väl kunde se oss - likafullt rodde rakt mot oss, till dess vi var knappa 200 alnar ifrån varandra. Jag lossade några skrämskott, då de äntligen besinnade sig, kastade sina mordgevär och matsäckar i sjön och skingrades, den ena hit, den andra dit. Vi sköt med kanonerna medan vi avancerade efter dem, och en av sluparna, som Rundberg förde, avlossade skott, som jag tror av ilskenhet, mitt i flocken av 10 eller 12 båtar, som rodde söderut. Jag hörde ett ynkligt skrik, och genast skickade jag slupen och bannade honom att sättas i arrest. Jag befalldes bägge dubbla sluparna samt barkasserna att pro forma förfölja de flyende.

Somliga av oss räknade 43, andra 45 båtar, med 30 å 40 man i varje båt, packade som sillar med 6 å 7 man vid varje åra. Innan klockan var 10 på dagen kunde jag inte se en enda båt mer. Var och en sökte fasta landet, de flesta åt Västmanlandssidan.

Västra Högholmen

Jag rodde upp till holmen (torde vara nuvarande Västra Högholmen), där jag lade mig för ankar och gjorde mig en delikat middag tillsammans med Ulfsparre av grevinnans sköna matsäck och kosteliga svagdricka till

kllockan 5 på eftermiddagen, då mina lätta troppar samlades och avgav rapport om att de så skrämt dem, att ingen vågar tänka på Stockholm.

Jag gick sedan ombord och vilade samt läste med eftertanke igenom min instruktion. Bland annat innehöll 6:te punkten, att om det kunde verkställas, önskade Hans Maj:t, att jag antingen själv eller genom pålitliga utskickade skulle få underrättelse, hur tänkesättet var hos allmogen ute i landet, i synnerhet åt västra Bergslagen och uti Dalarna.

Jag beslöt då att nästa dag avsända mina fartyg dels mot Södermanlandssidan, dels mot Västmanlands-och Upplandssidan med uppdrag att noga rekognosera alla vikar och stränder, ända upp till sjön Galten (Köpingstrakten), där vi skulle återsamlas, för att sedan gå upp mot Köping och Arboga. I brev till amiral Falckengren rapporterade jag vad som hade hänt. Jag skickade Lundberg med 2 man i jollen och med 3 dagars proviant att som Express gå till Stockholm.

Med Karpen gick jag upp mot Västerås, dit jag kom den 29 vid middagstiden. Landshövdingen Cederbjelcke lämnade mig ett exemplar av konungens publication, som skulle kungöras nästa söndag. Av räntmästaren Sahlstedt, som var en redlig patriot och min vän, fick jag åtskilliga upplysningar om detta uppror och om folk, vilka som emissarier från danska partiet farit både uppåt Dalarna och häromkring i trakten och uppvisat allmogen.

Han lämnade mig åtskilliga avskrifter av de grövsta paskiller och uppretande beskrivningar över folk, som, hoptals utspridda i landet, här på kyrkogård och torg om morgnarna funnits utkastade. Dessutom listor över de herrar, som utan barnhärtighet skulle mördas och deras hus förstöras. Det narraktigaste, att

3 listor innehålla olika personer, varibland även några kända Mössor var uppsatta. Av detta kunde man se, att det inte bara var en allmän partisak mot Hattarna, utan också personligt hat - varöver vi gjorde våra reflexioner. Jag stannade några dagar hos Sahlstedt, som erbjudit mig att få logera hos honom.

Kungörelsen läses upp i Badelunda kyrka

Söndagen den 1(3) juli kom jag överens med min värd, att vi skulle fara ut till Balunds (Badelunda) kyrka för att se och höra, vad allmogen tyckte om konungens brev till allmogen. Under utresan berättade Sahlstedt, att han med största förargelse sett däri kyrkan, att, då kungliga påbud blivit upplästa, aldrig en enda bonde - efter vanligheten - reste sig upp då konungens namn uttalades. Han hade inte heller de två senaste söndagarna, för folkets mummels skull, vågat fara hit till kyrkan, fastän han har sin lilla egendom häri socknen.

Så snart allmogen fick se oss på kyrkvallen stodo de alla med hattarna i hand helt tysta, och vi hälsade hövligt tillbaka. Efter predikan, då konungens berättelse upplästes med pardon för dem, som ej var upprorsstiftare, steg alla människor hastigt upp vid konungens namn, såväl gamla och unga, som kvinnor och barn. De åhörde under djup tystnad den långa episteln varefter Sahlstedt med hög röst sade: "Jo, gubbar, hota nu slå ihjäl hederlig folk!"

Efter gudstjänsten för vi åter till staden och åt middag hos biskopen. Under middagen kom Löjtnant Lundberg med ett brev från Falckengren, som gratulerade till min lyckliga expedition. Han överlämnade också ett brev från Hans Excellens greve Carl Gyllenberg, enligt vilket jag på konungens befallning och enligt 6:te punkten av min instruktion, själv skulle resa

uppåt Dalarna, samt att återsända min lätta eskader till Stockholm.

Tersmeden skrämmer allmogen i Skinnskatteberg

Marie Besökelsedag (?) under aftonsången kom jag till Köping. (...) Jag beslöt taga vägen över Malingsbo och red helt ensam klockan 6 ifrån Köping hela natten och kom klockan 3 om morgonen till Skinnskatteberg, som är känt för mycket krögeri. Eftersom helgdagar varit dagen förut, var folket ännu kvar här till en stor myckenhet och surrade uti stugan utanför mitt rum, så att jag ej fick sova.

Jag hörde mycket bullras och sorlas om konungens brev till allmogen. Särskilt hörde jag en som svor och dundrade faseligen. Han slog ihop nävarna och sa, att om han varit med, skulle de inte så lätt fångat dalkarlarna. Han svor och stojade och sa, att han skulle visat vad bönder kan göra. De andra ville tysta honom. Han skulle veta, att det låg en främmande herre i kammaren. - "Ta mäj den och den, om det så vore landshövdingen själv, skulle icke jag lära honom gå ur vägen!"

Detta förargade mig högeligen. Jag steg upp och gick utan att säga något genom stugan till länsman, som bor häri byn, och befalld honom myndigt att taga handklövarna med sig och följa mig. Jag visade honom min instruktion med konungens underskrift, varvid han strax lydigt följde mig till gästgivargården.

Jag öppnade sakta stugudörren och hörde hur den ursinniga människan ännu stojade. Jag steg in till den dären och sade: "Du är en av upprorsmakarna! Länsman, kom och skruva handklövarna på honom! Han skall föras till Västerås slott". Alla tystnade, ölsinnet rann av honom, och han föll på knä. De äldre kom omkring mig, tiggde och bad mig skona honom. Han

var full och visste inte vad han gjorde! Jag höll mig allvarsam. Han skulle mista huvudet. Men alla grät och tiggde om nåd. Det var en hederlig, välmående bergsmans son från Uggebo, en unger glop, som ej annars vore elak.

Till slut lät jag mig bevekas, höll en sträng straffpredikan och berättade för dem om dalkarlarnas öde, och att jag kände, att Skinnskatteborna varit färdiga att gå åt Stockholm, om det lyckats för dalkarlarna. För deras böner och gråt skulle jag nu skona en så rasande människa, i hopp att han bättrar sig, och att detta blir en varning för alla i socknen att ställa sig konungens nådiga befallning till efterrettelse.

Jag lat avtaga handklövarna och skrev upp hans namn och gård, och aldrig tror jag någon människa fått mera tack och välsignelse. Jag befalld dem genast, var och en, att gå till sitt. Länsman tackade på hela socknens vägnar.

Tersmeden i Dalarna

Klockan 6 om morgonen steg jag på hästen och litet före 8 kom jag ganska oförväntat till Malingsbo. På eftermiddagen fortsattes resan till Söderbärke, där jag under fredagen åt middag i prostgården. Därefter kom jag till Säter, där jag stannade över natten. På lördagsmorgonen anlände jag till Duna prostgård, där jag var mycket välkommen hos prosten Sahlstedt, som berättade, att sedan man av flyktingar fått veta vad som hänt i Stockholm och på Mälaren, så hade rädslan för räfst gjort, att aldrig dalkarlen varit så beskedlig som nu.

Söndagen den 8 (10) juli följde jag prosten till kyrkan, och det roade mig, att då jag kom in, steg var människa upp. Så länge jag stod, stod alla, och med en

förundran såg de på mig, trots att 3/4 av församlingen kände mig vara son till Larsboherren. När jag efter gudstjänsten gick ut, stod hela församlingen och hälsade med mycken artighet. För att trösta och lugna dem talade jag med några jag kände, tog dem i hand och bad dem för Gud bevara sig och barn att någonsin komma i sådan olycka som dalkarlarna nu är.

Efter middagen reste jag till Lexan och Mora, där jag uti de största byarna beklagade kvinnfolkens och gamla gubbars saknad av män och barn, men tröstade dem med, att ej mer än några och 30 var döda och upp emot 40 sårade.

Onsdagen mötte jag överste Lagerkrantz med några officerare uti Båmmarsbo: De hade något uppdrag från kungen. Om torsdagen krocken 3 kom jag till Larsbo. Har berättade jag mina äventyr och fick veta, uti vad fruktan de varit. Min moder hade med egen hand en natt grävt ned alla bruksböckerna och värdesakerna i en drivbänk i trädgården. Ryktet gick, att de skulle bränna upp alla herregårdar. Min yngre bror Herman hade fått mottaga en deputation av 20 Morakarlar, som ville taga honom med våld till anförare. Han måste rymma till skogs.

Termeden lämnar rapport i Stockholm

Lördagen kl 2 var jag åter i Stockholm, där jag direkt för till premierministern greve Carl Gyllenberg. Jag blev straxt inkallad och fann H. Ex. med stort sällskap till bords. Jag var oändligt välkommen, och plats gjordes för mig. Jag berättade muntligen om den stillhet och skräck, som var hos allmogen ända upp i Lexan och Mora.

Jag tog upp min anteckningsbok och letade fram listorna på dem, som skulle mördas och brännas. Där

stod Fredrik Gyllenberg, Secundo Loco, med ett vackert epitet - "den skälmen" - tecknad på en av listorna, som innehöll över 60 namn, utan att någon annan hade en infam rubrik. H. Ex. hade den hedern att stå främst på alla listor utom en.

Fredrik Gyllenberg läste listan högt, men nämnde ej den vackra rubrik han fått. Flera var nyfikna och fröken Eva Carlsson, excellensens mätträss, tog listan. Hon föll i stort skratt, vilket föranlät H. Ex. att kasta en blick på listan, varvid han småleende sade: "Min kära bror Fredrik, det har ej varit din vän, som satt upp det här."

Presidentsekreteraren baron Anders Höpken, som saknade sitt namn, skämtade med att de skonat honom, eller också inte kände en så liten person. - "Förlåt mig det, jag skall straxt trösta herr baron, att han inte är glömd". - Och jag letade fram den listan, på vilken han stod Primo Loco och näst honom överståhållare Fuchs. Hattar och Mössor stod om varandra, ett helt ark fullt.

Att se Höpkens min och höra hans reflexioner över blandningen av bägge partierna åstadkom ett så stort skratt, att H. Ex. på skämt begärde att få behålla detta rara dokument. Senare taltes om min expedition på Mälaren som amiral, vilken jag till konungens fullkomliga nöje utträttat.

Dessa långa berättelser och frågor drog ut på tiden till mot klockan 4, innan vi kom från bordet. Därefter gick jag upp till konungen och anmälde mig i Garde-roben. Jag blev med ousäglig nåd emottagen. Sedan jag avlagt min rapport, befallde mig H. M:t slutligen att lägga in till chefen om ett års permission att sköta min hälsa och sedan anmäla mig hos konungen.